

4.4. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОДУКЦІЇ АПК

Аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку.

Агропромисловий комплекс дає близько 9-13% валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить в середньому 20%, а у товарній структурі експорту – понад чверть, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце – за експортом зернових (без рису).

Експортний потенціал України у сфері агропромислового комплексу є досить значним завдяки багатим природним ресурсам, вигідному географічному розташуванню, вагомому людському капіталу, поступово зростаючій інвестиційній привабливості, збереженому укладу сільського життя та багатовіковим традиціям ведення сільського господарства.

Проте конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках не є стабільними внаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, жорсткої конкуренції, значних коливань цін на світовому ринку, нестійкості торговельних відносин з країнами-імпортерами. Серед внутрішніх стримуючих чинників слід відзначити низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва, зростання рівня зношеності техніки, переважне використання застарілих технологій, збільшення вартості невідновних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції, зростання залежності

виробництва від природно-кліматичних умов, обмежений доступ до фінансових ресурсів.

Таблиця 1

Вартісний обсяг експорту товарів з України у 2002-2018 рр.

Рік	Вартісний обсяг експорту товарів з України, млн. дол. США	У тому числі вартісний обсяг експорту продукції АПК, млн. дол. США	Питома вага продукції АПК в загальному експорті, %
2002	17957,09	2388,93	13,30
2010	50744,29	9849,74	19,41
2011	67594,10	12732,23	18,84
2012	67779,84	17791,37	26,25
2013	62305,93	16929,98	27,17
2014	53901,69	16668,95	30,92
2015	38127,15	14563,14	38,20
2016	36361,71	15281,80	42,03
2017	43264,74	17756,85	41,04
Січень-травень 2018 р	19460,14	7299,19	37,51

На тлі зростаючого обсягу загальної експортної виручки зростає частка сільськогосподарської продукції. З 2002 року частка продукції АПК у структурі експортної виручки України зросла з 13,3% до 41,04% у 2017 р.

У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного лідера з виробництва сільськогосподарської продукції та основних продуктів харчування: зерна, цукру, олії, м'яса, продуктів переробки молока тощо. Але реалізація цього потенціалу вимагає докладання великих зусиль. Україна підтвердила та підтверджує свій статус надійного постачальника сільськогосподарської продукції на світові ринки, успішно експортуючи агропродукцію до майже 190 країн світу.

Таблиця 2

Частка ТОП-10 країн-імпортерів товарів з України у 2002-2018 рр.

Країна-контрагент	2002	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Січень-травень 2018 р
Єгипет	1,77	2,60	1,97	4,25	4,36	5,31	5,45	6,23	4,23	3,92
Індія	0,88	2,74	3,31	3,35	3,14	3,37	3,79	5,23	5,10	5,53

Іспанія	2,08	0,79	1,42	2,26	1,57	2,16	2,74	2,76	2,91	2,75
Італія	4,62	4,73	4,48	3,62	3,75	4,58	5,19	5,31	5,71	6,04
Китай	3,90	2,59	3,20	2,58	4,32	4,96	6,29	5,04	4,71	4,40
Нідерланди	1,59	1,02	1,22	1,22	1,66	2,05	2,38	2,74	3,87	3,29
Німеччина	4,21	2,90	2,54	2,36	2,49	2,95	3,48	3,92	4,05	4,00
Польща	2,82	3,52	4,13	3,79	4,09	4,91	5,19	6,05	6,30	7,01
Російська Федерація	17,76	26,10	28,98	25,56	23,73	18,18	12,66	9,88	9,10	7,78
Туреччина	6,88	5,89	5,46	5,35	6,02	6,61	7,27	5,64	5,82	6,15

В табл. 2 наведено десять найбільших країн-імпортерів української продукції у 2002-2018 рр. Серед зазначених країн найбільша питома вага українського експорту товарів припадає на Російську Федерацію, Туреччину та Польщу.

Динаміка експортних поставок протягом досліджуваного періоду до зазначених країн була різною. Так, хоча Російська Федерація була і залишається найбільшим імпортером української продукції, її частка щорічно зменшується по відомим політичним причинам. Експорт до інших країн-контрагентів характеризується, в переважній більшості, позитивними темпами зростання (табл. 3).

Таблиця 3

**Індекси вартості українського експорту товарів в розрізі ТОП-10
країн-контрагентів у 2002-2018 рр.**

Країна-контрагент	2010/ 2002	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2002
Єгипет	4,15	1,01	2,17	0,94	1,05	0,73	1,09	0,81	5,75
Індія	8,82	1,61	1,02	0,86	0,93	0,80	1,32	1,16	13,97
Іспанія	1,08	2,39	1,59	0,64	1,19	0,89	0,96	1,25	3,38
Італія	2,89	1,26	0,81	0,95	1,06	0,80	0,97	1,28	2,98
Китай	1,88	1,64	0,81	1,54	0,99	0,90	0,76	1,11	2,91
Нідерланди	1,81	1,59	1,01	1,25	1,07	0,82	1,10	1,68	5,88
Німеччина	1,95	1,17	0,93	0,97	1,03	0,84	1,07	1,23	2,32
Польща	3,53	1,56	0,92	0,99	1,04	0,75	1,11	1,24	5,38
Російська Федерація	4,15	1,48	0,88	0,85	0,66	0,49	0,74	1,10	1,23
Туреччина	2,42	1,23	0,98	1,04	0,95	0,78	0,74	1,23	2,04

Порівнюючи індекси вартості українського експорту товарів у 2010 та 2017 роках відносно 2002 року, слід відзначити, що найбільшими темпами валютна виручка зросла від експорту товарів до Індії (у 8,82 рази у 2010 р. та у 13,97 рази у 2017 р.), Єгипту (у 4,15 рази у 2010 р. та у 5,75 рази у 2017 р.) та Польщі (у 3,53 рази у 2010 р. та у 5,38 рази у 2017 р.). Індекси вартості інших періодів не мали значних динамічних відривів.

Проте, не дивлячись на ріст обсягів зовнішньої торгівлі з експорту, показники динамічного ряду, а саме – їхня неоднорідність, вказує на відсутність у державі системного підходу щодо реалізації експортної діяльності агропромислового комплексу України. Цікавим є той факт, що серед основних агропродовольчих товарів немає товарів винятково для внутрішнього ринку. Тобто таких товарів, які не мають або мають низькі порівняльні переваги на світовому ринку та виробництво яких не може покривати рівень самозабезпеченості. Оптимізація структури експорту в даний час – це головна умова для входження України в систему міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної торгівлі. Зволікання з визначенням ефективної структури не на користь розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Проте слід зробити акцент на тому, що формування структури має ґрунтуватися на загальній закономірності розвитку світової економіки, конкурентних перевагах, наявності реального високого попиту на товари, отриманні максимальної вигоди та еквівалентність міжнародного обміну товарами з урахуванням класифікації експортних товарів (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація експортних товарів АПК України

Група експортних товарів	Класифікаційна характеристика	Види товарів
Товари внутрішнього ринку	- товари, що виробляються в обсягах, що не покривають рівень самозабезпечення вітчизняного ринку; - товари, які не мають або мають низькі порівняльні переваги на світовому ринку	Цитрусові плоди, прянощі, кава, чай, риба, ракоподібні
Експортоорієнтов	- товари, вироблені в обсягах, що відповідають	Яловичина,

ані товари	нормам та фактичному рівню споживання в Україні або мають можливості перевищити дані рівні; - товари, виробництво яких є досить ефективним і конкурентоспроможним на світовому ринку	сухе молоко, вершкове масло, пшениця, кукурудза, сир, цукор
Експортні товари лідери	- товари, які виробляються в кількості, що перевищує норми і фактичний рівень споживання в Україні; - товари, які мають найбільші порівняльні переваги на світовому ринку; - товари, які займають найбільшу питому вагу в товарній структурі експорту	Соняшникова олія, ячмінь, насіння соняшнику

Напрями формування оптимальної структури експортного потенціалу спрямовано на розширення номенклатури товарів щодо їх експорту. Однак, в першу чергу, необхідно якомога швидше нарощувати виробництво і експорт тих товарних позицій, які мають найбільшу конкурентоспроможність на світових ринках і можуть в достатній кількості вироблятися в Україні. Тобто група товарів, які є лідерами щодо експорту, і надалі повинна залишатися домінуючою складовою товарної структури експорту.

Для формування ефективної товарної структури українського експорту продукції АПК та реалізації можливостей експортного потенціалу країни, визначимо товари, які є найбільш конкурентоспроможними на світових ринках аграрної продукції (рис. 1).

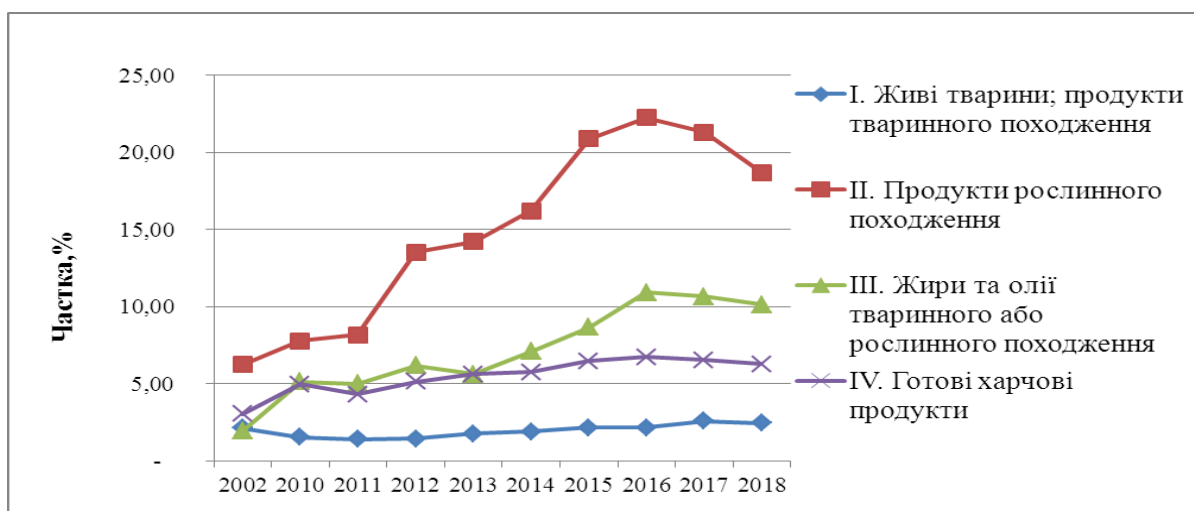

Рис. 1. Частка експорту основних груп продукції АПК у 2002-січні травні 2018 рр., %

Варто зазначити, що основу аграрного експорту протягом 2002-2018 рр. становив експорт сировини, а саме продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби. Частка цієї продукції в структурі становить понад 55%.

Обсяги експорту обмежуються занадто вузькою номенклатурою товарів: зернові культури, жири та олії, молочні продукти, м'ясо, насіння олійних культур. Питома вага цієї групи товарів у загальних обсягах експорту становить понад 65%. У той же час в АПК товарних видів продукції виробляється в 5 разів більше тих найменувань, які визначають формування експортного потенціалу.

Таблиця 5

**Основні групи товарної структури українського експорту
у 2002-січні-травні 2018 рр., млн. дол. США**

Показник	2002	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Січень– травень 2018 р
Усього	17957,09	50744,29	67594,10	67779,84	62305,93	53901,69	38127,15	36361,71	43264,74	19460,14
у тому числі										
02 м'ясо та істівні субпродукти	209,49	90,02	197,64	315,68	348,47	381,78	377,67	387,79	531,24	247,51
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	144,78	648,68	702,68	611,46	691,53	575,43	386,48	330,52	494,21	194,25
07 овочі	27,37	118,44	132,85	132,36	111,05	129,86	97,21	152,65	235,37	74,45
08 істівні плоди та горіхи	35,94	208,40	217,01	197,72	137,89	148,19	154,08	148,22	195,29	83,79
10 зернові культури	997,71	2447,13	3604,48	6970,36	6351,70	6544,13	6057,49	6073,92	6501,13	2750,89
12 насіння і плоди олійних рослин	42,49	1081,07	1431,31	1752,08	2044,81	1687,72	1475,46	1535,00	2060,12	623,84
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	112,23	206,43	241,79	341,20	259,30	147,09	169,51	352,01	417,35	162,49
19 готові продукти із зерна	28,58	253,94	338,44	394,92	412,32	390,13	267,92	212,45	296,41	105,43
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	85,93	414,44	363,93	367,28	361,95	251,28	183,61	163,81	209,24	95,87
23 залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	82,37	477,46	625,56	877,47	921,34	1108,25	995,78	982,98	1051,17	513,90

Протягом 2002-2018 рр. спостерігається позитивна динаміка експорту основних груп сільгосппродукції. За підсумками 2017 року Україна експортувала агропромислової продукції (групи 1-24 УКТЗЕД) на суму 17,8 млрд дол. США. Цей результат став другим за всю історію незалежності, поступившись досягнутим у 2012 році обсягам експорту у 17,9 млрд. дол. США.

Серед основних груп товарної структури українського експорту у 2002-січні-травні 2018 рр. слід відзначити ті, що характеризуються найбільшими обсягами валютної виручки:

- 10 зернові культури;
- 12 насіння і плоди олійних рослин;
- 23 залишки і відходи харчової промисловості; готові корми.

Їх динаміку наведено на рис. 2.

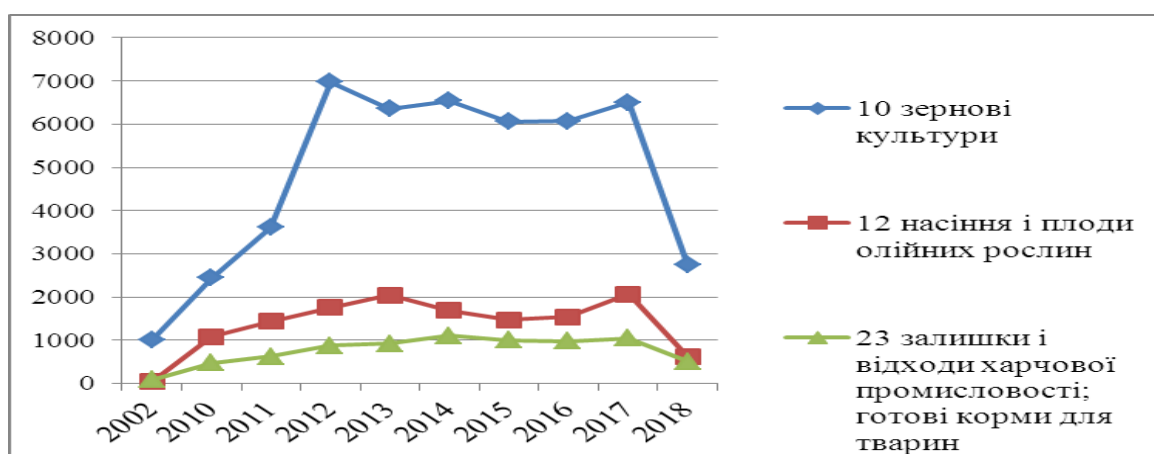

Рис. 2. Динаміка валютної виручки від експорту основних груп продукції АПК у 2002-січні-травні 2018 рр., млн. дол. США

Ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно стали зернові та олійні культури, соняшникова олія і продукція харчової промисловості, на які припадає близько 90% його вартості. У 2017 році Україна оновила рекорд експорту зернових. Поставки українського збіжжя на ринки країн світу склали 41,8 млн. тонн, з них кукурудзи – 19,4 млн. тонн, пшениці – 17,млн. тонн, ячменю – 4,9 млн. тонн.

Рекордним 2017 рік також став для експорту сої (2,9 млн. тонн), соняшникової олії (5,8 млн. тонн), цукру (майже 600 млн. тонн) та макухи (4,9 млн. тонн). Також у 2017 році помітно збільшилися й зарубіжні поставки тваринницької продукції. Абсолютні рекорди були зафіксовані в експорті м'яса птиці (271 тис. тонн), яєць (92 тис. тонн), вершкового масла (30 тис. тонн) та меду (68 тис. тонн).

Крім того, у 2017 році Україна поставила до ЄС агропродовольчої продукції на 5,8 млрд. дол. США, перевищивши рекордні показники експорту агропродовольства у цей регіон докризових 2012 та 2013 років у 5 млрд. дол. США і сягнувши найвищого за часів незалежності показника.

До трійки лідерів українського аграрного експорту у 2017 році ввійшли: олія соняшникова (24% від загального), кукурудза (17%) та пшениця (15%). Крім зазначених товарів, до десятки провідних експортних позицій належать також соєві боби, насіння ріпаку, тверді відходи від вилучення рослинних олій (макуха, шрот), ячмінь, м'ясо та субпродукти птиці, цукор та тютюнові вироби.

Загалом питома вага ТОП-10 аграрної експортної продукції становить 81% від загальної вартості українського експорту за 2016 рік (рис. 3).

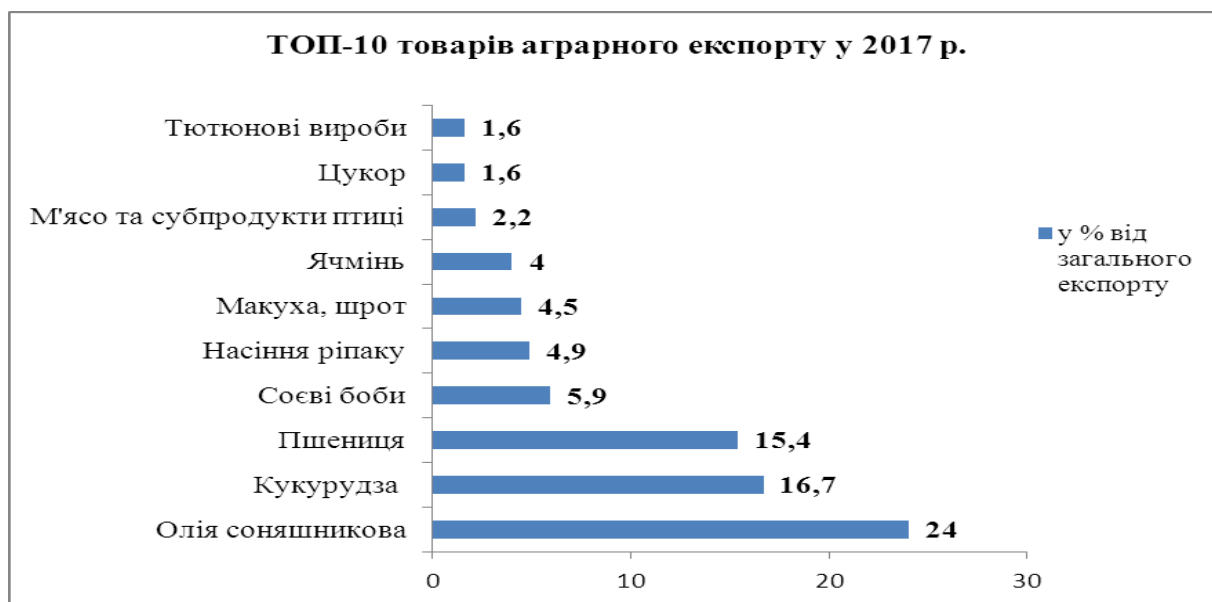

Рис. 3. ТОП-10 товарів аграрного експорту у 2017 р.

Зростання обсягів у ТОП-10 аграрного експорту у 2017 році відносно 2016 року, головним чином, обумовлено збільшенням кількості проданих товарів у натуральному виразі. Найбільший приріст експорту у натуральному виразі продемонстрували насіння ріпаку (у 2,1 рази), цукор (на 28,5%), олія соняшникова (на 18,9%), а також макуха і шрот (на 19,1%).

Крім того, зростанню експорту агропромислової продукції сприяло укладання Україною 16 угод про вільну торгівлю, які покривають 45 країн світу. Найбільш широка зона вільної торгівлі була укладена між Україною і Європейським Союзом. Офіційно зона вільної торгівлі набрала чинності з 1 вересня 2017 року, однак за фактом вона застосовується в повному обсязі з 1 січня 2016 року.

Угода покриває як торгівлю товарами, так і торгівлю послугами, державні закупівлі, а також поступове приведення законодавчої бази України до європейських стандартів для інтеграції в економічний простір ЄС.

Також Україна має угоду про вільну торгівлю з Канадою, що включає в себе торгівлю товарами і державні закупівлі, Грузією (торгівля товарами), Македонією (торгівля товарами), Чорногорією (торгівля товарами та послугами), країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія), а також країнами Співдружності незалежних держав (Грузією, Азербайджаном, Узбекистаном, Таджикистаном, Туркменістаном). З 1 січня 2016 року Росія в односторонньому порядку відмовилася виконувати свої зобов'язання в рамках цієї угоди.

Крім того, український бізнес має можливість користуватися Генеральною системою преференцій США, в рамках якої передбачено безмитний експорт близько 5000 видів товарів.

Крім того, з метою надання технічної і фінансової підтримки українській стороні для адаптації до нових умов торгівлі в рамках Угоди було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо Програми двостороннього співробітництва у сільському господарстві між

Міністерством аграрної політики та продовольства України та Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань, а також Спільну заяву Державного агентства рибного господарства України, Міністерства рибного та сільського господарства Ісландії та Міністерства рибного господарства та прибережних справ Норвегії про співробітництво у сфері рибного господарства.

Укладання угод про вільну торгівлю передбачає створення сприятливих умов для здійснення торговельно-економічного співробітництва з окремими країнами чи групами країн, а отже – є дієвим та ефективним інструментом нарощування обсягів українського експорту через лібералізацію доступу товарів та послуг на зовнішні ринки. Запровадження режиму вільної торгівлі з перспективним торговельно-економічними партнерами дозволяє Україні диверсифікувати географію та номенклатуру національного експорту за рахунок лібералізації ринків таких країн у довгостроковій перспективі.

Згідно з положеннями угоди про поглиблену та всеохоплюючу зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) встановлення безмитних тарифних квот ЄС передбачено для 36 видів товарів АПК (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло, цигарки, етанол, яйця та альбуміни, інші). При цьому для м'яса свинини, м'яса птиці, грибів, яєць та альбумінів встановлено додаткові тарифні квоти. Крім того, для 18 товарів тарифні квоти передбачають збільшення обсягів впродовж 5 років з дати застосування торговельних положень Угоди.

Тарифна квота – це дворівневий митний тариф, пов'язаний з кількістю товару, при якій, задану кількість товарів може бути імпортовано за «пільговою» ставкою мита протягом певного періоду часу. Тобто, у випадку ПВЗВТ запровадження тарифних квот означає, що окремі товари будуть постачатись у певних обсягах за нульовою ставкою.

При цьому імпорту зазначених товарів понад визначений обсяг підпадатиме під загальний режим імпорту, тобто оподатковуватиметься за тими ж умовами, які діяли до запровадження вільної торгівлі з ЄС.

1 жовтня 2017 р. набув чинності Регламент ЄП та Ради ЄС щодо надання Україні додаткових торговельних преференцій (ДТП). Зазначені преференції будуть діяти три роки і застосовуватимуться до продукції, яка відповідає правилам походження товарів, передбаченим положеннями Протоколу № 1 до Угоди про асоціацію, та за умови дотримання українською стороною відповідних положень Угоди про асоціацію щодо адміністративного митного співробітництва.

У рамках ДТП запроваджено додаткові нульові тарифні квоти на імпорту української агрохарчової продукції (мед – 2500 тонн, оброблені томати – 3000 тонн, виноградний сік – 500 тонн, овес – 4000 тонн, пшениця – 65000, кукурудза – 625000, ячмінь, ячмінне борошно – 325000 тонн).

Участь України в Регіональній конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження надає додаткові конкурентні переваги в напрямку реалізації експортного потенціалу продукції агропромислового комплексу.

Конвенція, укладена згідно з Рішенням Ради 2013/94/ЄС від 26 березня 2012 р., встановлює положення про походження товарів, що продаються згідно із відповідними угодами, укладеними між Договірними сторонами.

Країни-учасниці Конвенції в рамках угод про вільну торгівлю використовують ідентичні преференційні правила походження товарів на основі діагональної кумуляції: товари, які отримали статус походження в одній із країн, можна використовувати у виробничих процесах у будь-якій з інших країн без втрати ними статусу походження.

Кумуляція може застосовуватись, якщо країни кінцевого виробництва та кінцевого призначення уклали угоди про вільну торгівлю, що містять ідентичні правила визначення походження, з усіма країнами, які беруть

участь у набутті статусу походження, тобто з усіма тими країнами, з яких походять всі матеріали, що використовуються.

Приєднання України до Конвенції забезпечить збільшення можливостей для преференційного експорту вітчизняних товарів на перспективні зовнішні ринки та залученню українських виробників до європейських та трансрегіональних ланцюгів створення доданої вартості.

Окреслимо групи харчових продуктів й сировини, а також найбільш привабливі ринки збуту для реалізації стратегії українського аграрного експорту.

В процесі ідентифікації агропромислової продукції з найбільшим потенціалом для експорту з України необхідно врахувати ряд критеріїв:

- рівень технологій вирощування в Україні;
- кліматичні переваги;
- питома вага витрат на робочу силу;
- транспортабельність продукції;
- досвід експорту з України;
- зростання внутрішнього ринку;
- відношення транспортних витрат до собівартості виробництва;
- зростання світового ринку та його ємність.

З огляду на наведені критерії, слід відзначити зростання попиту на органічну продукцію з України. Навіть ті закордонні підприємства, що раніше займалися переробкою виключно традиційної (не органічної) сировини починають інвестувати в напрямок «органік» та виокремлюють місце під органічні лінії переробки.

Місцевого виробництва органічних продуктів для завантаження нових потужностей зростаючої кількості таких компаній стає недостатньо, тому імпортери вимушені шукати сировину за межами своїх держав. Європейські компанії розглядають Україну як важливого стратегічного партнера у постачанні органічної продукції на заміну сировині з Китаю. Вигідне географічне розташування України дозволяє здійснювати постачання як

автомобільним або залізничним транспортом, так і морським шляхом - судном або баржею.

Недостатня підготовка підприємства до експорту органіки та незнання ринку і недотримання вимог іноземного законодавства стає перепоною на шляху виробника до прямих контрактів з іноземним покупцем.

Починаючи з 19 квітня 2017 року було розпочато поступовий перехід усіх органічних експортерів та органів сертифікації до електронної Системи Торгового Контролю і Експертизи (TRACES) Європейської Комісії призначеної для видачі електронного експортного сертифіката інспекції, за яким дозволяється імпорт «органіки» до ЄС.

З огляду на наведені критерії, до 10-ти найбільш привабливих для експорту культур слід віднести: заморожена малина, заморожена ожина, лущений волоський горіх, тепличні помідори, лохина, нелущений волоський горіх, суниця садова заморожена, черешня, огірки тепличні, часник, броколі заморожена, цвітна капуста, та яблука.

Серед перспективних ринків збуту української плодоовочевої продукції слід виділити Німеччина, Нідерланди, Об'єднане Королівство, Бельгія, Франція, Австрія, Канада, Італія, Швеція, Польща, ОАЕ, США, Білорусь, Литва та Швейцарія.

Сприятиме ж розширенню експорту стратегічно визначених груп харчових продуктів та сировини на світові ринки, у тому числі на ринок ЄС можливо шляхом:

- наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпечності харчових продуктів, а також створення еквівалентної вимогам ЄС законодавчої бази щодо поводження з ГМО, виробництва органічної продукції, уніфікації вимог до якості та маркування алкогольних напоїв, показників якості молока та м'яса;

- широкого впровадження постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР), на потужностях харчової та переробної галузей;
- адаптації законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів до вимог ЄС для отримання права експорту до країн торговельних партнерів, які визначають систему контролю ЄС;
- інформування сільськогосподарських виробників щодо фітосанітарних вимог країн імпортерів через розміщення інформації на спеціальному офіційному сайті;
- проведення протиепізоотичних заходів. Покращення матеріально-технічної бази служб, які приймають участь в заходах профілактики і боротьби з африканською чумою свиней. Розробка та запровадження систем моніторингу та спостереження, а також проведення додаткової програми з інформування щодо інфекційних захворювань сільськогосподарських тварин;
- залучення додаткових ресурсів до виконання моніторингових та протиепізоотичних програм, які є зовнішніми зобов'язаннями України та є передумовою для диверсифікації збуту продукції тваринного походження;
- відкриття ринку ЄС для підприємств, які можуть довести свою відповідність вимогам ЄС (молочні продукти, яловичина, свинина, баранина (ягнятина), м'ясо кролів та страусів);
- забезпечення відстеження походження сільськогосподарської продукції та продовольства й відображення такої інформації у маркуванні;
- створення належної системи оцінки відповідності виробництва органічної продукції;
- просування стратегічно визначених груп харчових продуктів та сировини на світовий ринок, у тому числі на ринок ЄС;
- запровадження системи консультацій представникам бізнесу щодо вирішення питань торгівлі на ринку ЄС та інших країн світу;
- сприяння участі сільськогосподарських виробників у міжнародних виставково-ярмаркових заходах.

Зазначені заходи дозволять розширити експортні можливості виробників кінцевої продукції тваринного та рослинного походження із максимальною доданою вартістю, призначеною для кінцевого споживача. Створить передумови поновлення та отримання нових міжнародних статусів для України, важливих в рамках визнання українського виробництва, як безпечного.

Реалізуючи експортний потенціал вітчизняної продукції агропромислового комплексу, виробники повинні враховувати ментальні особливості того чи іншого регіону. Так, щоб отримати реальний контракт з китайськими партнерами, потрібно працювати над цим кілька років: відвідувати виставки, показувати, що ти прагнеш співпрацювати. Якщо йдеться про арабський світ, контрагентам треба дати зрозуміти, що ти надійний партнер і не підведеш їх. Можуть виникати труднощі з представленням своєї продукції на виставках. Наприклад, якщо виробник зацікавлений ринком Близького Сходу, не варто виставляти тверді сири типу «Голландського». Якщо мова йде про міжнародні ринки, потрібно чітко розрізняти сири, вироблені з молока та сирні продукти, у виробництві яких використовували рослинні жири. Останні можуть бути популярними в екваторіальних країнах, де звикли багато вживати саме спредів.

Щоб переорієнтуватися на нові ринки, потрібно впроваджувати новітні технології, напрацьовувати нові експортні зв'язки та шукати нові напрямки для експорту. Попри чисельні заяви представників влади, ринки ЄС не можна розглядати як пріоритетні через їх високу конкурентність. Основними напрямками, які слід розглядати, є середня Азія, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, країни Кавказу. Цікавими з точки зору експорту є країни Західної Африки та Південно-Східної Азії. До них можна поставляти сухе молоко, масло та м'ясні напівфабрикати. Важливими є країни Північної Африки та Близького Сходу. Варто виділити ринки Північно-Східної Азії – Китай, Південну Корею, Японію, Філіппіни та Індонезію.

Підкорення світових ринків можливе за умови, що українські агровиробники будуть працювати над покращенням якості своєї продукції та виробляти додатковий об'єм на експорт. Виробники традиційних продуктів можуть спробувати свої сили на африканському ринку. Але співпраця з цими країнами передбачає певні ризики. По-перше, треба відійти від практики 100% передплати товару. По-друге, знайти надійного партнера і бути готовим працювати «у тіні». Африканські країни зацікавлені перш за все у готовій до вживання та зручно упакованій продукції. Оскільки у багатьох африканських країнах холодильні потужності у дефіциті, будуть користуватися попитом тушковане м'ясо довготривалого зберігання, сухі молочні продукти та рослинна білкова їжа. На цьому континенті також можна реалізовувати муку та рослинну білкову їжу. Перспективним регіоном є країни MENA («Middle East and North Africa»). Це регіон, який тягнеться від Марокко до Ірану. Ці країни ще називають «Великим Близьким Сходом». Серед цих країн варто виокремити Єгипет. По-перше, ця країна є лідером з імпорту української продукції на свій ринок і надійним партнером України в аграрній сфері. По-друге, минулого року відкриття нового русла Суецького каналу вже встигли назвати вікном в Африку. Запуск каналу має активізувати співпрацю між Україною та Єгиптом і збільшити кількість транзитних кораблів. Не варто забувати і про Ізраїль, з яким в активній стадії відбувається підготовка до ратифікації зони вільної торгівлі.

Що стосується азійських ринків, то перспективними напрямками для експорту українських молочних продуктів є ринки Китаю та країн Персидської затоки. Для цих ринків перспективними будуть поставки українського ультрапастеризованого молока, сухого знежиреного молока, технічного та харчового казеїну. Для Саудівської Аравії перспективним є експорт кормів для тваринництва. Такі країни, як Гонконг, Південна Корея, В'єтнам можуть стати крупними імпортерами української м'ясної продукції.

Ще одним потенційним імпортером української продукції тваринництва є Катар. Державна служба з питань безпеки харчових

продуктів та екологічного здоров'я Держави Катар 23 лютого 2018 року повідомила, що ветеринарні сертифікати для експорту м'яса та м'ясних продуктів (зокрема, м'яса птиці та яловичини), молока та молочних продуктів, столових яєць та яєчних продуктів, риби та рибопродуктів з України до Держави Катар відповідають усім вимогам катарських регулюючих органів.

Незважаючи на те, що кількість населення цієї держави не досить велика (1,9 млн. осіб за даними 2011 року), вона швидко зростає за рахунок іммігрантів, зайнятих на нафтопромислах. У Катарі практично відсутнє виробництво власної сільськогосподарської продукції, оскільки територія цієї країни пустельна. Отож вони є потужними імпортерами продуктів харчування.

Що стосується складного та насиченого ринку ЄС, експортерам, які наважаться працювати у цьому напрямку, слід орієнтуватися, перш за все, на нішеву продукцію. На європейському ринку перспективними є ніші *superfood* – продукти здорового харчування (горіхи, насіння льону, коноплі, мед тощо), органічних продуктів, фруктів, овочів, продуктів їх переробки та дитячого харчування.

Разом з товарною диверсифікацією вимагає вдосконалення і географічна структура ринків агропродовольчої продукції. Адже географічна структура експорту не тільки характеризує ступінь розвитку зовнішньоекономічних відносин держави з іншими країнами світу, а й показує певну залежність держави від взаємин з тією чи іншою країною. Більш ніж 50% експортних поставок продукції АПК припадає лише на 5% країн світу, з якими Україна співпрацює в цій галузі. Це ставить державу в певну залежність від цих країн, а також впливає на продовольчу безпеку країни. На нашу думку, в даний час немає сенсу говорити про загрозливий рівень залежності від країн-імпортерів, адже в Україні є можливості для власного виробництва і задоволення як внутрішніх потреб, так і пропозиції вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках. При розробці перспективної

географічної структури України повинна, з одного боку, зберігати традиційні ринки збуту продукції, з іншого – цілеспрямовано освоювати нові потенційні і перспективні ринки. Особливу увагу необхідно приділити розвитку взаємовідносин в агропродовольчій сфері з країнами, які є найбільшими імпортерами продукції АПК в світі. До потенційних споживачів українського експорту продукції АПК слід віднести країни, які, по-перше, залежать від імпорту продовольчих і сільськогосподарських товарів; по-друге, мають тенденцію до підвищення попиту на дану продукцію завдяки високим темпам економічного розвитку. До таких країн належать країни Близького Сходу, Азії та Північної Африки.

Розвиток тісних економічних відносин з країнами Близького Сходу (Іран, Кувейт, Саудівська Аравія та ін.), які не мають природно-кліматичних умов для виробництва більшості агарних товарів, є перспективним, адже вони мають можливість їх імпорту завдяки доходам від експорту нафти. Товарна номенклатура імпортних продовольчих потреб цих країн значною мірою збігається зі структурою українського експорту, а українські товари в цілому конкурентоздатні в цьому регіоні.

Досить перспективними ринками збуту окремих видів української сільськогосподарської продукції є країни Азії. Потенційними споживачами ячменю є Саудівська Аравія, Китай, Японія, Ізраїль, Сирійська Арабська Республіка, а потенційними імпортерами вітчизняної пшениці – Китай, Японія, Індонезія, Малайзія, сухого молока – Філіппіни, Таїланд, Індонезія, Малайзія. Також щорічно Алжир, Єгипет, Марокко, Нігерія та деякі інші країни Африки імпортують значні обсяги агропродовольчих товарів, зокрема пшениці, кукурудзи, цукру, соняшникової олії, сухого молока.

Що стосується країн СНД (традиційних ринків збуту), то зусилля України мають бути спрямовані на активізацію торгівлі на взаємовигідних умовах. Експортну структуру в ці країни й надалі повинні формувати м'ясо і м'ясопродукти, кондитерські вироби, продукція зернопромислового

комплексу, соняшникова олія, молочна та плодоовочева продукція. Однак необхідно уніфікувати технічні умови виробництва і стандарти.

Розвиток економічного співробітництва з європейськими країнами і США дасть можливість вивести українських товаровиробників на надзвичайно розвинені, але досить вимогливі і жорсткі агропродовольчі ринки, конкуренція на яких буде стимулювати якісне оновлення виробництва в АПК. Структура експортних поставок Україною в ці регіони повинна і далі складатись з пшениці, сирів, молока та вершків згущених, кукурудзи та ін.

Переваги загальноєвропейського вектора зумовлює можливості доступу до нових технологій, інвестицій, що потрібні для розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Необхідною умовою інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності АПК на сучасному етапі стає, насамперед, підвищення ефективності використання її експортного потенціалу. Метою нарощування експортного потенціалу є створення умов для входження України в систему міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної торгівлі при вирішенні завдань економічного розвитку держави за рахунок розширення обсягів, поліпшення структури та умов збуту вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

При формуванні механізмів державного регулювання експорту потрібно врахувати слабкість держави, нездатність підтримувати на належному рівні правову, виконавчу, платіжну та податкову дисципліни. Важливо підкреслити, що держава тільки створює відповідні умови для виникнення і поліпшення чинників конкурентних переваг, а безпосередньо створюються ці переваги товаровиробниками.

Для реалізації експортного потенціалу продукції АПК необхідно здійснювати фінансову підтримку вітчизняних експортерів, удосконалювати правове регулювання в зовнішній торгівлі, поліпшити інформаційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

Загалом, реалізація експортного потенціалу аграрних підприємств передбачає низку переваг для підприємств-експортерів та аграрного сектора економіки країни в цілому, а саме:

- розширення ринку збуту продукції;
- отримання вищого прибутку порівняно з реалізацією продукції на внутрішньому ринку;
- отримання валютної виручки для придбання за кордоном необхідної техніки, обладнання;
- залучення вільних виробничих потужностей або розширення своєї діяльності (збільшення посівних площ, нарощення поголів'я тварин) за рахунок тих галузей, продукція яких має попит за кордоном;
- зменшення впливу сезонних коливань попиту на продукцію;
- організація та підтримка виробництва на рівні світових вимог за допомогою міжнародних зв'язків, встановлених через експорт;
- сприяння структурній перебудові усього аграрного сектора економіки України за рахунок високоефективного експорту.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-df3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>.
2. Державна цільова програма розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>.

3. Експорт органіки: інструкції для компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=eksport-organiki-instrukcii-dla-kompanij>.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>.
5. Культури і країни з найбільшим експортним потенціалом для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/novini/40532-kulturi-krayini-z-nayblshim-eksportnim-potencalom-dlya-ukrayini.html>.
6. Основні експортні напрямки української аграрної продукції – ЕС, країни Азії та Африки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infoindustria.com.ua/osnovni-eksportni-napryamki-ukrayinskoji-agrarnoyi-produktsiyi-es-krayini-aziyi-ta-afriki>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
8. Плодоовочеві лідери на зовнішніх ринках: що і куди постачати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://growhow.in.ua/plodoovochevi-lidery-na-zovnishnih-rynках-shho-i-kudy-postachaty>.
9. Реутов В.Є. Стратегічні напрями розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропродуктового ринку України / В. Є. Реутов. – Агросвіт № 4, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2012/2.pdf.
10. Топ-10 товарів аграрного експорту з України у 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-eksportu-z-ukraini-u-2017>.
11. Україна зможе експортувати м'ясо до Катару [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-yug.com.ua/archives/10461>.
12. Україна має ЗВТ з 45 країнами – Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/08/7/627817>.

13. ФАО, ЄБРР та УФЕБ випустили безкоштовні практичні посібники із експорту молочних та м'ясних продуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://milkua.info/uk/post/fao-ebrr-ta-ufeb-vipustili-bezkostovni-practicni-posibniki-iz-eksportu-molocnih-ta-masnih-produktiv](http://milkua.info/uk/post/fao-ebrr-ta-ufeb-vipustili-bezkostovni-prakticni-posibniki-iz-eksportu-molocnih-ta-masnih-produktiv).

14. Шість експортних орієнтирів для АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/22-shist-eksportnih-orientiriv-dlya-ark>.

15. Щодо угод про вільну торгівлю (УВТ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/trade-agreements>.

16. Як українському аграрному бізнесу вийти з кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ak-ukrainskomu-agrarnomu-biznesu-vijti-z-krizi>.